

Martín Carbajo Núñez OFM*

Papieski Uniwersytet *Antonianum* w Rzymie (Włochy)

Papieska Akademia *Alfonsianum* w Rzymie (Włochy)

FST – Uniwersytet San Diego, Kalifornia (USA)

„WSZYSTKO JEST POWIĄZANE”. EKOLOGIA I RODZINA

Streszczenie: W artykule ukazano zjawisko interakcji i komunikacji jako fundamentalne założenie istnienia wszystkiego co jest. Wszystko co zostało stworzone jest przeznaczone do spotkania we wspólnym domu i funkcjonowania w relacjach życzliwości i braterstwa. W pierwszej części artykułu autor przedstawił kryzys ekologiczny w powiązaniu z kryzysem rodzinnym, ponieważ rodzina jest podstawową strukturą i głównym czynnikiem integralnej ekologii (*Amoris laetitia*, n. 277). Należy chronić granic tego przyjaznego środowiska, w którym człowiek rozwija swoje podstawowe relacje i przygotowuje się do życia w komunii z Bogiem, z innymi i ze wszystkimi stworzeniami (*Laudato si'*, n. 240). W drugiej części artykułu autor zarysował podstawy teologiczne i antropologiczne paradygmatu relacyjności. Podkreślił, że ukazane przymioty zaangażowania ekologicznego mogą zaistnieć tylko wtedy, gdy kultywowane są relacje rodzinne i doskonałone cnoty (*Laudato si'*, n. 211).

Słowa kluczowe: rodzina, ekologia, ekologia ludzka, ekologia integralna, *Laudato si'*.

Jan Paweł II podkreślał nieprzerwanie, że „Pierwszą i podstawową komórką «ekologii ludzkiej» jest *rodzina*” (Jan Paweł II, 1991b, n. 39), ona także jest podstawową komórką społeczną. A Benedykt XVI widział w rodzinie „pierwszą i niezastąpioną szkołę cnót społecznych, takich jak szanowanie osób, bezinteresowność, zaufanie, odpowiedzialność, solidarność, współpraca” (Benedykt XVI, 2012). Natomiast papież Franciszek patrzy na rodzinę dalekosiężnie i jest przekonany, że „odgrywa główną rolę w ekologii integralnej, ponieważ jest podstawowym podmiotem społecznym, w którego wnętrzu zawierają się dwie podstawowe zasady ludzkiej cywilizacji na ziemi: zasada wspólnoty i zasada płodności” (Franciszek, 2016b, n. 277).

We współczesnym świecie często mówi się o kryzysie rodziny, a kryzys rodziny przekłada się na kryzys ekologiczny (Franciszek, 2014a, n. 2), który dotyczy całej ludzkości (Paweł VI, 1971, n. 21). Aby temu zaradzić, należy wprowa-

* Adres/Address: prof. dr Martín Cabajo Núñez OFM, ORCID: 0000-0002-2814-5688; e-mail: mcarbajon@gmail.com

dzić w życie społeczne tego rodzaju relacje, których zwykle doświadcza się w domu, w dzieciństwie i które pomagają odkryć prawdziwe oblicze Boga Ojca (Franciszek, 2016a, s. 4) oraz tajemnicę trynitarnego „My” (Jan Paweł II, 1994b, n. 8, s. 877).

Rodzina jako pojęcie jest przydatna do zrozumienia wielu aspektów życia, a zwłaszcza bliskiego związku, jaki istnieje między wszystkimi istotami – „wszystko jest ze sobą powiązane” (Franciszek, 2015, n. 92). Łączy się także z pojęciem solidarności, tak, aby poszukiwanie równości szło w parze z poszanowaniem różnorodności (por. Flores, 2018, s. 463–478). Ludzie różnią się między sobą, ale jednocześnie pozostają braćmi i siostrami jako członkowie jednej kosmicznej rodziny i mieszkańcy tego samego globu. Dlatego człowiekowi nie wolno działać z pozycji despotycznego władcy, nie wolno także występować w funkcji najętego szafarza, który zajmuje się czymś, o co nie dba jako o dobro własne. Według duchowości św. Franciszka z Asyżu, wszystkie stworzenia pozostają z człowiekiem w relacji rodzeństwa, czyli rodzinnej. Celem niniejszego opracowania jest wykazanie zasadności tej chrześcijańskiej tezy, z uwzględnieniem potrzeby pogłębionej refleksji nad kwestią ekologiczną w perspektywie badań nad rodziną.

Użyjemy tu terminu „rodzina” głównie na trzech poziomach: rodzina nuklearna, zwykle oparta na małżeństwie, powszechna rodzina ludzka i rodzina kosmiczna. Integralna ekologia ma w swoim zakresie badawczym te trzy poziomy, które są od siebie zależne i ściśle ze sobą powiązane.

1. Kryzys ekologiczny jest kryzysem rodzinnym

Kryzys ekologiczny jest kryzysem rodzinnym (O ekologicznym podejściu do rodziny zob. Andrews Bubolz, Paolucci, 1980, s. 29–49); niszczy on braterską i ofiarną miłość, która charakteryzuje normalne życie rodzinne. Trzeci rozdział encykliki *Caritas in veritate* uprzywilejowuje termin „braterstwo” wobec terminu „solidarność”, dlatego podkreśla się, że poszukiwanie równości powinno szanować różnorodność. Poszczególni ludzie są różnorodni, ale pozostają braćmi. (O różnicy między solidarnością a braterstwem zob. Carbajo Núñez, 2019, s. 114). Starania Kościoła zmierzają do przywrócenia tych zerwanych relacji, aby wszyscy ludzie mogli znów cieszyć się z poczucia braterstwa we wspólnym domu.

Wartość postępu zarówno na poziomie ludzkim, jak i technicznym współczesnego społeczeństwa jest niezaprzeczalna. W niniejszych analizach skoncentrujemy się jednak na etycznych wyzwaniach, które doprowadziły współczesne pokolenie do obecnego kryzysu ekologicznego. To krytyczne podejście nie

ma na celu zatarcia ogólnej pozytywnej wizji naszej obecnej kultury, ale utworzenie zamierzonego spojrzenia badawczego.

Charles Taylor stwierdza, że ideał autentyczności jest kluczową cechą naszej współczesnej kultury mimo jej deformacji (Taylor, 1991, s. 78; Kennedy, 1994, s. 399–415). Ponadto nowoczesność, jako cecha zglobalizowanej kultury, potwierdziła wartość życia oraz prawa człowieka i sprawiedliwość – katastrofy naturalne i inne rodzaje ludzkiego cierpienia zazwyczaj budzą powszechny odruch solidarności. Potwierdzenie praw człowieka, jako bezwarunkowych i uniwersalnych, nie zostałyby osiągnięte w mniej pluralistycznym typie społeczeństwa. W tych i innych aspektach współczesna kultura wprowadziła w życie wartości chrześcijańskie w stopniu niewyobrażalnie wyższym niż w poprzednich okresach „chrześcijańskiego reżimu” (Taylor, 1996, s. 11).

Media komunikacyjne i inne technologie przekształcają współczesny świat w globalną wioskę (McLuhan, Fiore, 2003), w której ludzie mogą wchodzić w interakcje w celu utworzenia forum, „nowego areopagu”, społeczności (Jan Paweł II, 1998, n. 5, s. 234–237; Jan Paweł II, 1991a, n. 37, s. 285). Te urządzenia technologiczne ułatwiają komunikację, ale nie mogą zagwarantować głębokiej więzi międzyludzkiej, a tymczasem potrzeba, by komunikacji medialnej towarzyszyło prawdziwe spotkanie (Franciszek, 2014b). W rzeczywistości to nie technologia decyduje o tym, czy komunikacja jest autentyczna, ale ludzkie serce (Franciszek, 2016c). Współczesny cyfrowy świat jest miejscem publicznym, miejscem spotkań, w którym możemy się nawzajem wspierać lub deprymować, prowadzić merytoryczną dyskusję lub nieuczciwe ataki (Franciszek, 2016c).

1.1. Rodzina, która traci swój transcendentny wymiar

Katolicka wizja świata zakłada, że ludzkość jest jedną rodziną (*universa familia humana*) (Sobór Watykański II, 1966, n. 24), która ma swój początek i przeznaczenie w Bogu, Panu Historii. Realizując tę fundamentalną prawdę, Sobór Watykański II wypromował dialog ekumeniczny i międzyreligijny, który w przeszłości często sprowadzał się do strategii obronnej przeciwko komunizmowi i ateizmowi.

Postępom w dialogu międzyreligijnym, które wzmacniają więzi ludzkiej rodziny¹, towarzyszy malejący wpływ religii na sferę publiczną. Żyjemy w epoce zsekularyzowanej (*secular age*) (Taylor, 2007), w której wiara stała się tylko jedną z wielu opcji. Charles Taylor identyfikuje dwa główne trendy

---

¹ „Światowy dzień modlitwy o pokój”, zwołany przez papieża Jana Pawła II w Asyżu 27 października 1986 r., dał początek temu, co nazwano „Duchem Asyżu”, który promuje światowy pokój poprzez dialog międzywyznaniowy i modlitwę (por. Carbajo Núñez, 2015, s. 83–101).

w naszej świeckiej kulturze: immanentny humanizm i scjentyzm. Pierwszy jest do zaakceptowania z punktu widzenia teologii katolickiej, ale drugi nie, ponieważ jest utylitarny, indywidualistyczny i zamknięty na transcendencję².

Według papieża Benedykta XVI prawdziwym problemem, z którym się dzisiaj zmagamy, jest ślepotą rozumu na cały niematerialny wymiar rzeczywistości (Ratzinger, 2006, s. 66). Przyczyna została zredukowana do tego, co można policzyć (Ratzinger, 2008, s. 205). Także papież Franciszek odnosi się do obecnego paradygmatu technokratycznego, który analizuje i porządkuje, ale nie jest w stanie osiągnąć kompleksowej wizji, obejmującej całość rzeczywistości ludzkiej. Nie można również dostrzec złożoności różnych elementów i współzależności w ekosystemach, stąd powstaje redukcjonizm, który szkodzi ludzkiemu życiu, społeczeństwu i środowisku (Franciszek, 2015, n. 107).

Gdy nie ma już wrażliwości na wymiar transcendentny, łatwo jest stracić zdolność rozpoznania, że każda istota jest ważna i że wszystko jest powiązane. Ta fragmentacja prowadzi do kultury odrzucenia, „która dotyka zarówno ludzi wykluczonych, jak i przedmiotów, które szybko stają się śmieciem” (Franciszek, 2015, n. 22). Wolność utożsamiana jest z niekończącymi się zakupami i konsumpcją, rozumianą jako cele same w sobie, bez wyraźnego związku z materialnymi i duchowymi potrzebami osoby ludzkiej.

1.2. Zubożałe relacje rodzinne

Z perspektywy rozwoju cywilizacji w skali globalnej, rodziny mają lepszy społeczny status w porównaniu z poprzednimi pokoleniami. Obecnie jest akceptowana wolność wyboru partnera, a także uznaje się równość obu płci zarówno pod względem godności, jak i zaangażowania w wychowanie dzieci i w zakresie wykonywania zadań domowych. Niestety, rodzina stała się również bardziej niestabilna i bardziej zagrożona konsumpcjonizmem i indywidualizmem, który przenika do wielu wspólnot.

Nasze społeczeństwo sieciowe (por. Dijk van, 2012; Castells, 2012) pomaga ludziom być lepiej skomunikowanymi. Jednocześnie dominujący system gospodarczy promuje instrumentalne relacje, osłabiające osobiste więzi³, aby każdy mógł wspierać postęp przez bezkompromisowe poszukiwanie własnego interesu⁴. W związku z tym uzasadnia się dialektykę odwiecznego konfliktu na wszystkich poziomach: w polityce przez ciągły wyścig zbrojeń (*Si vis pacem*

² „The dark side of individualism is a centering on the self, which both flattens and narrows our lives, makes them poorer in meaning” (Taylor, 1991, s. 4).

³ “Society may subsist [...] from a sense of its utility, without any mutual love or affection” (Smith, 1761, s. 147).

⁴ Ostatnie badania pokazują, że nawet w dziedzinie ekonomicznej ludzie naturalnie dążą do altruizmu i współpracy (Por. Couturier, 2007, s. 12; Carbajo Núñez, 2019, s. 90 n.).

para bellum); w komunikacji, używając fałszywych wiadomości jako broni⁵, a na poziomie społeczno-kulturowym promowana jest homogenizacja w celu pozbycia się nieprzyjemnych różnorodności.

1.3. Samowystarczalna i anonimowa jednostka

Obecny system gospodarczy przez zasadę „niewidzialnej ręki rynku” (Smith, 1869, s. 26) usprawiedliwia fakt braku troski o przyrodę, poza tym promuje relacje czysto instrumentalne, bez jakichkolwiek altruistycznych względów⁶. Taka anonimowość ułatwia swobodne wykorzystanie innych, ponieważ są oni postrzegani jako obcy. Ta nadmiernie indywidualistyczna kultura prowadzi także do nietolerancji i wrogości w rodzinach. Rośnie „...zagrożenie stwarzane przez wybujały indywidualizm, który wynaturza więzi rodzinne i doprowadza do traktowania każdego członka rodziny jako samotnej wyspy, sprawiając, że w niektórych przypadkach dominuje idea podmiotu, który tworzy się zgodnie z własnymi pragnieniami traktowanymi jako absolut” (Franciszek, 2016b, n. 33).

Współczesne pokolenie pilnie potrzebuje systemu społeczno-ekonomicznego, który uprzywilejowuje dobra relacyjne wobec ekonomicznych. Postęp i efektywność ekonomiczna nie powinny być celem samym w sobie, ale powinny być jedynie środkiem do rozwoju wewnętrznej wspólnotowości. Poza tym potrzebne jest rozumienie globalizacji ludzkości w kategoriach komunii i podziału dóbr (Benedykt XVI, 2009, n. 42)⁷. Ważne jest, aby wzmocnić przekonanie, że ludzkość jest jedną rodziną (Franciszek, 2015, n. 52), która musi współpracować, by chronić wspólny dom (Franciszek, 2015, n. 13). Ludzkość potrzebuje autorytetu politycznego o charakterze pomocniczym i wymiarze światowym, aby koncepcja rodziny narodów mogła uzyskać realne kształty (Benedykt XVI, 2009, n. 67).

1.4. Natura jako czysta neutralna materia

Zachodnia filozofia rozwinęła esencjalistyczną koncepcję antropologiczną, która podkreśla oddzielenie człowieka od reszty stworzeń jako należących do innego porządku bytowego. W związku z tym człowiek postrzega je jako czystą neutralną materię, bez żadnej wewnętrznej wartości, w pełni dostępną i będącą

⁵ „Dramat dezinformacji polega na dyskredytowaniu drugiego, przedstawianiu go jako wroga, aż po demonizację, która może podlegać do konfliktów” (Franciszek, 2018, n. 1).

⁶ Jan Paweł II ostrzegał, że „Wiąże się z nimi jednak niebezpieczeństwo przyjęcia wobec rynku postawy ‘bałwochwalczej’, niebiorącej pod uwagę istnienia dóbr, które ze swej natury nie mogą być zwykłymi towarami” (Jan Paweł II, 1991, n. 40).

⁷ Trzeba więc nieustannie się angażować, aby „kierunek kulturowy procesu integracji planetarnej miał charakter personalistyczny i wspólnotowy, otwarty na transcendencję” (Benedykt XVI, 2009, n. 42).

w jego dyspozycji (Carbajo Núñez, 2017, s. 59–78). Człowiek więc używa i wyrzuca, bierze i łamie, wykorzystuje i wyciska stworzenie do ostatniej kropli (Franciszek, 2016b, n. 39).

Obecny system ekonomiczny daje pierwszeństwo wydajności i dobrom materialnym przed towarami relacyjnymi. W efekcie obojętność została zglobalizowana, a „człowiek i rzeczy przestały podawać sobie przyjazną dłoń, przechodząc do wzajemnej konfrontacji” (Franciszek, 2015, n. 106). Doprowadziło to również do obecnego kryzysu społeczno-środowiskowego, który nie wynika z fizycznego determinizmu, ale z ludzkich zachowań. Zaradzenie temu kryzysowi wymaga przywrócenia relacji rodzinnych, które nie odwołują się do „niewidzialnej ręki rynku” w celu usprawiedliwienia obojętności wobec ludzi i natury. Przyjmując takie familiologiczne podejście, należy „przemysłuć nawyki konsumpcyjne, aby razem zatroszczyć się o wspólny dom” (Franciszek, 2016b, n. 277). Jakość przyszłości zależy od takiej postawy.

Wielu naukowców potwierdza, że natura jest oparta na sieci relacji (Franciszek, 2015, n. 240), na każdym poziomie swoje istnienia „pomiędzy ekosystemami a różnymi światami odniesień społecznych” (Franciszek, 2015, n. 141). Interakcja nie jest opcją, ale wewnętrznym wymogiem zarówno w relacjach między ludźmi, jak i wśród innych stworzeń. Wszystko, co istnieje, ma strukturę relacyjną i dialogiczną, ponieważ ma swoje pochodzenie i przeznaczenie we wspólnocie trynitarnej. Gdy człowiek szkodzi tej podstawowej strukturze, cały ekosystem przechodzi kryzys.

2. „Rodzina i ekologia” w perspektywie chrześcijańskiej

Rodzina, jak mówi papież Jan Paweł II, jest pierwszą i podstawową strukturą ekologii ludzkiej. W rzeczywistości ludzkiego doświadczenia wzajemny dar z siebie samego męża i żony tworzy środowisko, w którym dzieci mogą się rodzić i rozwijać (Jan Paweł II, 1991b, n. 39)⁸. Rodzina nuklearna, oparta na małżeństwie, jest najlepszym miejscem do rozwijania świadomości ekologicznej. Odgrywa także pierwszorzędną rolę w edukacji ekologicznej.

„W rodzinie pielęgnowane są pierwsze nawyki miłości i troski o życie, takie jak właściwe korzystanie z rzeczy, umiłowanie ładu i sprzątanie po sobie, poszanowanie lokalnego ekosystemu i ochrona wszystkich stworzeń. Rodzina jest miejscem formacji integralnej, w którym rozgrywają się ściśle ze sobą powiązane różne aspekty osobistego dojrzewania. W rodzinie uczymy się prosić

---

⁸ Ernst Haeckel, niemiecki darwinista, ukuł termin „ekologia” w 1866 r. z dwóch greckich słów: *oikos* (dom, rodzina) i *logos* (dyskurs, studium). Dlatego etymologicznie ekologia byłaby nauką, która bada, jak wszystkie istoty żyją i wchodzą w interakcje we wspólnym domu (Haeckel, 1866).

o pozwolenie, nie popadając w serwilizm, mówić ‘dziękuję’, dając wyraz szczeremu docenieniu tego, co otrzymujemy, opanowania agresji lub chciwości i prośzenia o przebaczenie, gdy wyrządzimy jakieś zło. Te małe gesty szczerzej uprzejmości pomagają budować kulturę życia dzielonego z innymi i szacunku dla tego, co nas otacza” (Franciszek, 2015, n. 213).

Katolicka nauka społeczna uwzględnia różne typy podejścia do kwestii ekologicznej. Obok ekologii przyrody istnieje „ekologia ludzka”, która z kolei wymaga „ekologii społecznej” (Benedykt XVI, 2006, n. 8)⁹. Rozwój nie może być w pełni ludzki, jeśli wykluczony zostanie szacunek dla istot, które tworzą świat naturalny (Jan Paweł II, 1988, n. 34).

Papież Franciszek użył wyrażenia „ekologia integralna”, łącząc ekologię naturalną z ludzką oraz wymiar ludzki ze społecznym (Franciszek, 2015, n. 137). Wcześniej Benedykt XVI stwierdził już, że „system ekologiczny opiera się na poszanowaniu projektu, dotyczącego zarówno zdrowego współżycia w społeczeństwie, jak i dobrej relacji z naturą” (Benedykt XVI, 2009, n. 51).

2.1. Trójca: pochodzenie, ścieżka i przeznaczenie wszystkiego, co istnieje

Papież Jan Paweł II potwierdza, że istnieje pewna analogia między komunią przeżywaną w małżeństwie a Boską komunią Trójcy Świętej. „Ludzkie rodzicielstwo jest *biologicznie podobne* do prokreacji innych istot żyjących w przyrodzie, ale istotowo jest *podobne* – ono jedno – *do Boga samego*. Takie właśnie rodzicielstwo stoi u podstaw rodziny jako ludzkiej wspólnoty życia: jako wspólnoty osób zjednoczonych w miłości (*comunio personarum*). [...] Rodzina bierze początek w miłości mężczyzny i kobiety, bierze także początek w Bożej tajemnicy” (Jan Paweł II, 1994b, n. 6, 8).

Trynitarny Bóg nie jest ani samotną istotą, ani bytem poruszającym się bezwładnie, ale miłością *agape*, wspólnotą trzech osób (1 J 4,8; por. św. Augustyn, XV, c. 16), jest kimś, „kto kocha z całą pasją właściwą prawdziwej miłości” (Benedykt XVI, 2005, n. 10)¹⁰. Bóg jest relacją w sobie, komunią *ad intra* i *ad extra*. „Osoby Boskie są relacjami samoistnymi” (Franciszek, 2015, n. 240). Ojciec jest Miłującym, Syn jest Umiłowanym, Duch jest Miłością. Będąc Umiłowanym, Słowo jest również centrum wiecznej komunikacji wewnątrztrynitarniej i jego objawienia w stworzeniu (Carbajo Núñez, 2018, s. 337–357).

Wszystko zostało stworzone według boskiego modelu Trójcy. Encyklika *Laudato si'* podkreśla, że istnieje ścisły związek między Bogiem a wszystkimi istotami (Franciszek, 2015, n. 234) oraz że „każde stworzenie nosi w sobie

⁹ „Ludzka ekologia” znana jest jako dyscyplina od 1921 r. (zob. Park, Burgess, 1921).

¹⁰ Według Jana Dunsza Szkota prymat woli rzuca światło na fakt, że Bóg jest przede wszystkim miłością (Benedykt XVI, 2008b, s. 9).

strukturę trynitarną” (Franciszek, 2015, n. 239). Dlatego wszystko, co istnieje „jest siecią relacji”, radosną tajemnicą komunii na wszystkich poziomach między ekosystemami i różnymi obszarami interakcji społecznych (Franciszek, 2015, n. 141).

„Stworzenia skierowane są ku Bogu, a cechą wszystkich istot żywych jest dążenie do innego stworzenia tak, że we wszechświecie można znaleźć niezliczone, trwałe relacje, które wzajemnie tajemniczo się przeplatają [...] Wszystko jest połączone, a to nas zachęca do dojrzewania w duchowości globalnej solidarności, która emanuje z tajemnicy Trójcy Świętej” (Franciszek, 2015, n. 240). Papież sugeruje, że należy wzmocnić świadomość wspólnego pochodzenia wszystkich rzeczy stworzonych, a także wzajemnej przynależności i przyszłości, którą należy dzielić się ze wszystkimi (Franciszek, 2015, n. 202). Misteryjne podejście do stworzenia, charakterystyczne dla duchowości franciszkańskiej, dostrzega wzajemne powiązania i harmonię natury, nie dlatego, że skończone rzeczy tego świata pochodzą od Boga, ale ponieważ mistyk doświadcza intymnego połączenia między Bogiem a wszystkimi istotami (Franciszek, 2015, n. 234).

2.2. Dialogowa i relacyjna osoba ludzka

Sobór Watykański II stwierdza, że człowiek ze swej wewnętrznej natury jest istotą społeczną i dopóki nie odniesie się do innych, nie będzie mógł żyć ani rozwijać swojego potencjału (Sobór Watykański II, 1966, n. 12). W konsekwencji możemy zatem stwierdzić, że człowiek jest istotą „rodzinną”. W rzeczywistości rodzina jest jego „osobistym środowiskiem”, naturalnym miejscem przybycia na świat, jego pierwszą szkołą relacji społecznych i wspólnotą, w której normalnie rozwija swoją tożsamość (Jan Paweł II, 1994a, n. 1).

Ekosystem rodzinny jest odpowiednim środowiskiem do socjalizacji i personalizacji, ponieważ tam rozwija się ludzka tożsamość i dzielony jest wspólny projekt rodzinny. W ten sposób, życie rodzinne przygotowuje do rozwoju osobowej, wewnętrznej natury społecznej i do aktywnej roli w uniwersalnej ludzkiej rodzinie.

Osoba ludzka jest i musi być początkiem, podmiotem i celem wszystkich instytucji społecznych (Sobór Watykański II, 1966, n. 25). Jean Maritain potwierdza, że jako jednostka człowiek jest społecznym *indigentiam*, ponieważ wymaga wsparcia w realizacji potrzeb materialnych i duchowych, ale jako osoba jest istotą społeczną *abundantiam*, ponieważ jest naturalnie nastawiony na ofiarowanie siebie (Maritain, 1964, s. 41nn; 1979; 1993). Dialogiczna i relacyjna natura popycha osobę do budowania podstawowych relacji.

Każdy człowiek potrzebuje miejsca zamieszkania, tj. odpowiedniego siedliska naturalnego. Jako stworzenie „rodzinne” potrzebuje również przyjaznego

środowiska osobistego, które chroni go przed niepożądanymi wpływami (przemoc, pornografia) oraz oferuje mu odpowiednie warunki do rozwoju własnych możliwości: uczuciowość, kreatywność, autonomia, wspólnotowość, wartości (w tym: ekologia człowieka).

Struktura fizycznego domu powinna zapewniać odpowiednią przestrzeń do korzystania zarówno z prywatności, jak i relacji społecznych. Z jednej strony domy zorganizowane dla rodziców, przystosowane do ciągłego obserwowania potomstwa spowodowały u dzieci problemy psychiczne. Podobne zaburzenia zaobserwowano w domach studenckich, które zostały zaprojektowane w celu sprzyjania nadmiernie przedłużonemu kontaktowi społecznemu (Gergen – Gergen, 1990, s. 475–480). Z drugiej strony niektóre budynki powodowały problemy w sąsiedztwie, ponieważ brakowało im półpublicznych przestrzeni odpowiednich do promowania poczucia wspólnoty – to było przyczyną niepowodzenia pozornie wzorcowego projektu mieszkaniowego (Gergen – Gergen, 1990, s. 477).

2.3. Uniwersalna ludzka rodzina

Rodzina jest naturalnym ludzkim środowiskiem i „najważniejszą szkołą” duchowości i integralnej edukacji. Wyraźna i dobrze zdefiniowana obecność obojga rodziców, kobiety i mężczyzny, stwarza środowisko najlepiej dostosowane dla rozwoju dziecka (Franciszek, 2016b, n. 175). Dziecko, czując się chcianym jako wyjątkowe i niepowtarzalne¹¹, uczy się, co to właściwie znaczy być osobą (Jan Paweł II, 1991b, n. 39), rozwija własną tożsamość i przygotowuje się do bycia aktywnym członkiem uniwersalnej ludzkiej rodziny.

Członkowie rodziny, zbudowanej na zdrowych więziach, pomagają sobie nawzajem nie z przymusu, ale dlatego, że czują się wzajemnie związani (zobowiązani, *ob-legatio*). Ta więź jest tak silna, że poszczególni członkowie rodziny uważają się za integralną część samych siebie. W ten sposób jednostka rozwija się w relacjach opartych na solidarności, odpowiedzialności i troskliwej opiece (Franciszek, 2015, n. 210). Uczy się także cnót społecznych, takich jak szacunku dla innych osób, bezinteresowności, zaufania, odpowiedzialności, solidarności, współpracy (Benedykt XVI, 2012, s. 695), tolerancji, przebaczenia (Jan Paweł II, 1982, n. 21). Te relacje rodzinne, jako najwyższej uprzywilejowane, jawią się jako niezbędne do budowania powszechnej wspólnoty i przezwyciężenia obecnego kryzysu ekologicznego.

Encyklika *Laudato si'* podkreśla potrzebę przewyciężenia indywidualizmu, ale także poszanowania indywidualności, aby wspierać jedność i komunie.

¹¹ Życie z braćmi, siostrami i dziadkami ma również fundamentalne znaczenie. Biskupi hiszpańscy stwierdzają, że rodzice, którzy pozbawiają jedyne dziecko możliwości „posiadania rodzeństwa”, pozbawiają go „doświadczenia braterstwa”. Złe są też skutki odrzucenia w rodzinach osób starszych (Spanish Bishops' Conference, 2001, n. 82).

Wszystkie żywe istoty mają własną wartość w oczach Boga (Franciszek, 2015, n. 69), są połączone niewidocznymi więzami (Franciszek, 2015, n. 89), zależą od siebie nawzajem (Franciszek, 2015, n. 86), bowiem nikt nie jest samowystarczalny. Każde stworzenie ma swój własny cel, żadne nie jest zbyteczne (Franciszek, 2015, n. 84). Dotyczy to również ludzkiej tożsamości cielesnej. Papież podkreśla: „...docenienie własnego ciała w jego kobiecości lub męskości jest konieczne, aby móc rozpoznać siebie w spotkaniu z innym, różnym od siebie” (Franciszek, 2015, n. 155).

Nie można zbudować uniwersalnej rodziny ludzkiej, jeśli nadużywa się natury. I odwrotnie: miłość do natury będzie fałszywa, jeśli będzie się wiązać z brakiem troski o ludzi (Franciszek, 2015, n. 91). W istocie, obowiązki wobec środowiska są powiązane z obowiązkami wobec osoby ludzkiej, ponieważ księga natury jest jedna i niepodzielna (Benedykt XVI, 2009, n. 51).

2.4. Kosmiczna rodzina

Papież Franciszek stwierdza, że „...wszystkie byty wszechświata, będąc stworzonymi przez tego samego Ojca, są zjednoczone niewidzialnymi więzami i tworzą rodzaj uniwersalnej rodziny” (Franciszek, 2015, n. 89). Stworzenie jest zintegrowaną i współzależną całością, dużą rodziną, do której należą wszyscy ludzie; jest przyjazną przestrzenią, w której Bóg Ojciec spotyka się ze swoimi dziećmi. Wszystko zostało stworzone po to, aby mogło zaistnieć wydarzenie spotkania Boga z Jego stworzeniem (Benedykt XVI, 2008a, s. 26).

„Ponieważ wszystkie stworzenia są ze sobą powiązane, każde z nich musi być doceniane z miłością i podziwem, a my wszyscy, istoty stworzone, potrzebujemy siebie nawzajem. Każdy kraj jest odpowiedzialny za troskę o tę rodzinę...” (Franciszek, 2015, n. 42). Wszyscy ludzie tworzą kosmiczną rodzinę, która *jęczy i wzdycha w bólach rodzenia* (Rz 8,22), czekając na moment, w którym Bóg będzie *wszystkim we wszystkim* (1Kor 15,28). W rzeczy samej, Dobra Nowina jest skierowana do wszystkich stworzeń: *idźcie na cały świat i głoscie ewangelię wszelkiemu stworzeniu* (Mk 16,15).

W *Pieśni słonecznej*, św. Franciszek z Asyżu wypowiada się jako mistyk, który postrzega jedność całego wszechświata i doświadcza go jako rodziny („swojej” rodziny), czując się z nią głęboko zintegrowany. To doświadczenie jedności i całości prowadzi go do radosnej i wdzięcznej modlitwy wychwalającej Boga (Leclerc, 1988). W związku z tym unika on wszelkiego przywłaszczenia lub dominacji. Nie czuje się gubernatorem ani zarządcą, ale bratem. Według św. Bonawentury, nazywał on stworzenia bez względu na to, jak były małe, imieniem „brat” lub „siostra”, ponieważ wiedział, że mają one z nim ten sam początek (Amstrong – Hermann – Short, red., 1999, s. 590). Bliskość św. Franciszka ze stworzeniami jest widoczna nie tylko w jego życiowej postawie, ale

także w tym, w jaki je personifikuje. Dla niego ubóstwo nie jest ubóstwem, ale biedą; cnoty nie są cnotami, lecz Królową Mądrością, jej świętą siostrą jest Czysta Prostota; skowronek jest siostrą; podobnie brat wilk, brat Słońce, matka i siostra Ziemia. U podstaw tego wszystkiego leży religijne doświadczenie powszechnego Boskiego ojcostwa. Święty przeżywał je głęboko emocjonalnie jako kosmiczną identyfikację ze wszystkimi żywiołami (Boff, 2006, s. 32).

Chrześcijańska wizja stworzenia ukazuje, że niewyczerpana miłość Ojca jest przekazywana ludzkości w Jezusie, także przez obecność brata (Franciszek, 2013, n. 54), a także „jesteśmy zjednoczeni jako bracia i siostry we wspaniałej pielgrzymce, połączeni miłością, którą Bóg obdarza każde ze swoich stworzeń, a która łączy nas z bratem Słońcem, Księżycem, siostrą rzeką i matką Ziemią” (Franciszek, 2015, n. 92). Papież Franciszek odczytuje stworzenie jako rodzinę, szerszą rodzinę, w której każde stworzenie jest rodzeństwem nierozzerwalnie związanym z ludźmi. Twierdzi więc, że rodzina nuklearna musi wchodzić w interakcje z rodziną w szerszym wymiarze (Franciszek, 2016b, n. 187).

Według myśli papieskiej, ludzie muszą objąć całe stworzenie, kochając je, tak jak miłuje się własną rodzinę. W rzeczywistości wszystkie relacje powinny mieć charakter rodzinny. Byłby to najlepszy sposób na przewyciężenie indywidualizmu, który zwykle prowadzi do „zamknięcia się w bezpieczeństwie małego gniazdka i postrzegania innych jako groźnej udreki” (Franciszek, 2016b, n. 187).

Podsumowanie

Wezwanie papieskie, zawarte w *Amoris laetitia* przedstawia rodzinę jako główny czynnik integralnej ekologii (Franciszek, 2016b, n. 277). Należy podjąć wspólny wysiłek skoncentrowany na ochronie granic tego przyjaznego środowiska, w którym człowiek rozwija swoje podstawowe relacje i przygotowuje się do życia w komunii z Bogiem, z innymi i ze wszystkimi stworzeniami (Franciszek, 2015, n. 240).

W *Laudato si'* czytamy, że „wszystko jest powiązane”. Człowiek jest częścią wielkiej kosmicznej rodziny, razem ze wszystkimi innymi stworzeniami. Nawiązując z nimi relację, akceptuje założenie, że Bóg odcisnął trynitarny dynamizm w naturze (Franciszek, 2015, n. 240). Dbając o środowisko, człowiek dba o siebie i rozwija własną tożsamość jako osoba wewnętrznie relacyjna.

Obecny kryzys ekologiczny jest konsekwencją indywidualizmu i konsumpcjonizmu. Ustawodawstwo nie wystarczy, aby pokonać te przywary. Potrzeba hojnego zaangażowania ekologicznego, które jest możliwe tylko wtedy, gdy są kultywowane relacje rodzinne i „zdrowe cnoty” (Franciszek, 2015, n. 211),

tj. gdy ustanawia się harmonię w sobie, z innymi ludźmi, z przyrodą, żywymi stworzeniami oraz z Bogiem (Franciszek, 2015, n. 210). Religijność katolicka inspirowała do hojności i nadziei, ponieważ Bóg „definitywnie zjednoczył się z naszą ziemią” (Franciszek, 2015, n. 245) i nigdy jej nie porzuci.

Bibliografia

- Amstrong Regis J. – Hellmann Wayne J.A. – Short William J. (red.), 1999, *Francis of Assisi: Early Documents*, t. 3, NCP, New York [FAED], s. 525–683.
- Andrews Mary P., Bubolz Margaret, Paolucci Beatrice, 1980, *An ecological approach to the study of the family*, Marriage and Family Review, 3, s. 29–49.
- Benedykt XVI, 2012, *Msza św. Na zakończenie VII Światowego Spotkania Rodzin. Homilia 3.06.2012*, w: *The Holy See* [online], dostęp: 1.02.2020, <http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/homilies/2012/documents/hf_ben-xvi_hom_20120603_milano.html>.
- Benedykt XVI, 2005, *Encyklika „Deus caritas est”* (25 XII 2005), w: *The Holy See* [online], dostęp: 20.02.2020, <http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20051225_deus-caritas-est.html>.
- Benedykt XVI, 2006, *Message for the 40th World Day of Peace* (1 I 2007), w: Insegnamenti di Benedetto XVI, t. II/2, Libreria Editrice Vaticana, s. 775–784.
- Benedykt XVI, 2008a, *Address at the opening of the 12th ordinary general assembly of the Synod of bishops*, (6 X 2008), Ecclesia, 3436, s. 26.
- Benedykt XVI, 2008b, *Apostolic Letter on the occasion of the 7th centenary of the death of blessed John Duns Scotus* (28 X 2008), L'Osservatore Romano, 24 grudnia, s. 9.
- Benedykt XVI, 2009, *Encyklika „Caritas in veritate”* (29 VI 2009), w: *The Holy See* [online], dostęp: 20.02.2020, <http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html>.
- Boff Leonardo, 2006, *Francis of Assisi: a model for human liberation*, Orbis, Maryknoll NY.
- Carbajo Núñez Martin, 2015, *The contribution by religions to peaceful coexistence in society*, Studia Moralia, 53/1, s. 83–101.
- Carbajo Núñez Martin, 2017, *Franciscan Spirituality and Integral ecology. Relational bases vs the Throwaway culture*, Islamochristiana, 43, s. 59–78.
- Carbajo Núñez Martin, 2018, „*Tutto `è collegato:*” *Comunicazione ed ecologia integrale alla luce della „Laudato Si”*”, Path, 17/2, s. 337–357.
- Carbajo Núñez Martin, 2019, *Wolna i braterska ekonomia. Perspektywa franciszkańska*, tłum. Katarzyna Parzych-Blakiewicz, Olsztyn.
- Castells Manuel, 2012, *The Rise of the Network Society*, Wiley-Blackwell, Maiden (MA), wyd. 2.
- Couturier David B., 2007, *The Fraternal Economy: A Pastoral Psychology of Franciscan Economics*, Cloverdale Books, South Bend, IN, 2007.
- Dijk Van J., 2012, *The network society*, Sage, London, wyd. 3.
- Flores Nichole M., 2018, „*Our sister, mother earth*” *solidarity and familial ecology in “Laudato Si”*”, Journal of Religious Ethics, 46/3, s. 463–478.
- Franciszek, 2013, *Encyclical letter „Lumen Fidei”*, (29 V 2013), Acta Apostolicae Sedis, 195, s. 555–596.
- Franciszek, 2014a, *Address to participants in the international colloquium on the complementarity between man and woman* (17 XI 2014), Acta Apostolicae Sedis, 106/12, s. 979–981.
- Franciszek, 2014b, *Message for the 48th World Communications Day* (24 I 2014), Acta Apostolicae Sedis, 106, s. 113–114.

- Franciszek, 2015, *Encyklika „Laudato Si’”* (24 V 2015), w: *The Holy See* [online], dostęp: 1.02.2020, <https://w2.vatican.va/content/dam/francesco/pdf/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_encyclica-laudato-si_pl.pdf>.
- Franciszek, 2016a, *Address to the members of the diplomatic corps accredited to the Holy See* (11 I 2016), *L'Osservatore Romano*, 11/12 stycznia, s. 4–5.
- Franciszek, 2016b, *Adhortacja apostołska „Amoris Laetitia”* (19 III 2016), w: *The Holy See* [online], dostęp: 1.02.2020, <http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20160319_amoris-laetitia.html>.
- Franciszek, 2016c, *Message for the 50th World Communications Day* (24 I 2016), *L'Osservatore Romano*, 23 stycznia, s. 7.
- Franciszek, 2018, *Message for the 52nd World Communications Day* (24 I 2018), *L'Osservatore Romano*, 25 stycznia, s. 6.
- Gergen Kenneth J. – Gergen Mary M., 1990, *Psicologia sociale*, Il Mulino, Bologna 1990.
- Haeckel Ernst, 1866, *Generelle Morphologie der Organismen. Allgemeine Grundzüge der Organischen Formen-Wissenschaft*, Reimer, Berlin.
- Jan Paweł II, 1982, *Apostolic exhortation „Familiaris consortio* (22 XI 1981), *Acta Apostolicae Sedis*, 74, s. 81–191.
- Jan Paweł II, 1988, *Encyclical letter „Sollicitudo rei socialis”* (30 XII 1987), *Acta Apostolicae Sedis*, 80, s. 513–586.
- Jan Paweł II, 1991a, *Encyclical letter „Redemptoris missio”*, (7 XII 1990), *Acta Apostolicae Sedis*, 83, s. 249–340.
- Jan Paweł II, 1991b, *Encyklika „Centesimus annus”* (1 V 1991), w: *The Holy See* [online], dostęp: 2020.02.01, <http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_01051991_centesimus-annus.html>.
- Jan Paweł II, 1994a, *Angelus* (30.01.1994), w: *The Holy See* [online], dostęp: 20.02.2020, <http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/angelus/1994/documents/hf_jp-ii_ang_19940130.html>.
- Jan Paweł II, 1994b, *List do rodzin „Gratissimam sane”* (2 II 1994), Księgarnia Świętego Wojciecha.
- Jan Paweł II, 1998, *Message for the 32nd World Communications Day* (21 I 1998), w: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, t. XXI/1, Libreria Editrice Vaticana, s. 234–237.
- Kennedy Terence, 1994, *Charles Taylor on authenticity and the morality of Modernity*, *Studia Moralia*, 32, s. 399–415.
- Leclerc Éloi, 1988, *El cántico de las criaturas*, Efarantzatu, Burgos.
- Maritain Jacques, 1964, *La persona e il bene comune*, Morcelliana, Brescia.
- Maritain Jacques, 1979, *Nove lezioni sulle prime nozioni della filosofia morale*, Vita e Pensiero, Milano.
- Maritain Jacques, 1993, *I diritti dell'uomo e la legge naturale*, Vita e Pensiero, wyd. 2, Milano.
- McLuhan Marshall – Fiore Quentin, 2003, *War and peace in the global village*, Penguin, Toronto.
- Park Robert E. – Burgess Ernest W., 1921, *Introduction to the Science of Sociology*, Chicago UP, Chicago.
- Paweł VI, 1971, *Apostolic Letter „Octogesima adveniens”* (14 V 1971), *Acta Apostolicae Sedis*, 63, s. 401–441.
- Ratzinger Joseph, 2006, *Values in a time of upheaval*, Ignatius, San Francisco.
- Ratzinger Joseph, 2008, *Church, ecumenism, and politics: new endeavors in ecclesiology*, Ignatius, San Francisco 2008.
- Smith Adam, 1761, *The theory of moral sentiments*, Printet for A. Millar, London 1761, wyd. 2.
- Smith Adam, 1869, *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*, II, Clarendon, Oxford.
- Sobór Watykański II, 1966, *Constitutio pastoralis de ecclesia in mundo huius temporis „Gaudium et spes”* (7 XII 1965), *Acta Apostolicae Sedis*, 58, s. 1025–1120.

Spanish Bishops' Conference, 2001, *La familia, santuario de la vida y esperanza de la sociedad. Instrucción pastoral*, Palabra, Madrid (27 marca).

Św. Augustyn, *De Trinitate*, XV, c. 16, w: Migne J.-P. (ed.), *Patrologia Latina*, t. 226, Paris 1841–1864, t. 42.

Taylor Charles, 1991, *The Ethics of authenticity*, Harvard Univ. Press, Cambridge MA 1991 (reprint wyd. VI, 1995).

Taylor Charles, 1996, *A Catholic Modernity?*, The Univ. of Dayton, Dayton.

Taylor Charles, 2007, *A Secular Age*, Belknap Press, Cambridge MA.

“Everything is related.” Ecology and family

Summary: This paper presents interaction and communication as essential aspects of all that exists. Everything has been created for the affectionate and fraternal encounter in the common home. The first part asserts that the ecological crisis is a family crisis, because the parental family is the “fundamental structure” and principal agent of an integral ecology (AL 277). We need to protect the boundaries of this welcoming environment, where the human being develops his fundamental relationships and prepares himself “to live in communion with God, with others, and with all creatures.” (LS 240) The second part presents some theological and anthropological bases for a more relational paradigm. That implies a generous ecological commitment which is only possible when we cultivate family relationships and “sound virtues.” (LS 211).

Keywords: Family, ecology, human ecology, integral ecology, Laudato si’.

Przekład z języka angielskiego: Katarzyna Parzych-Blakiewicz